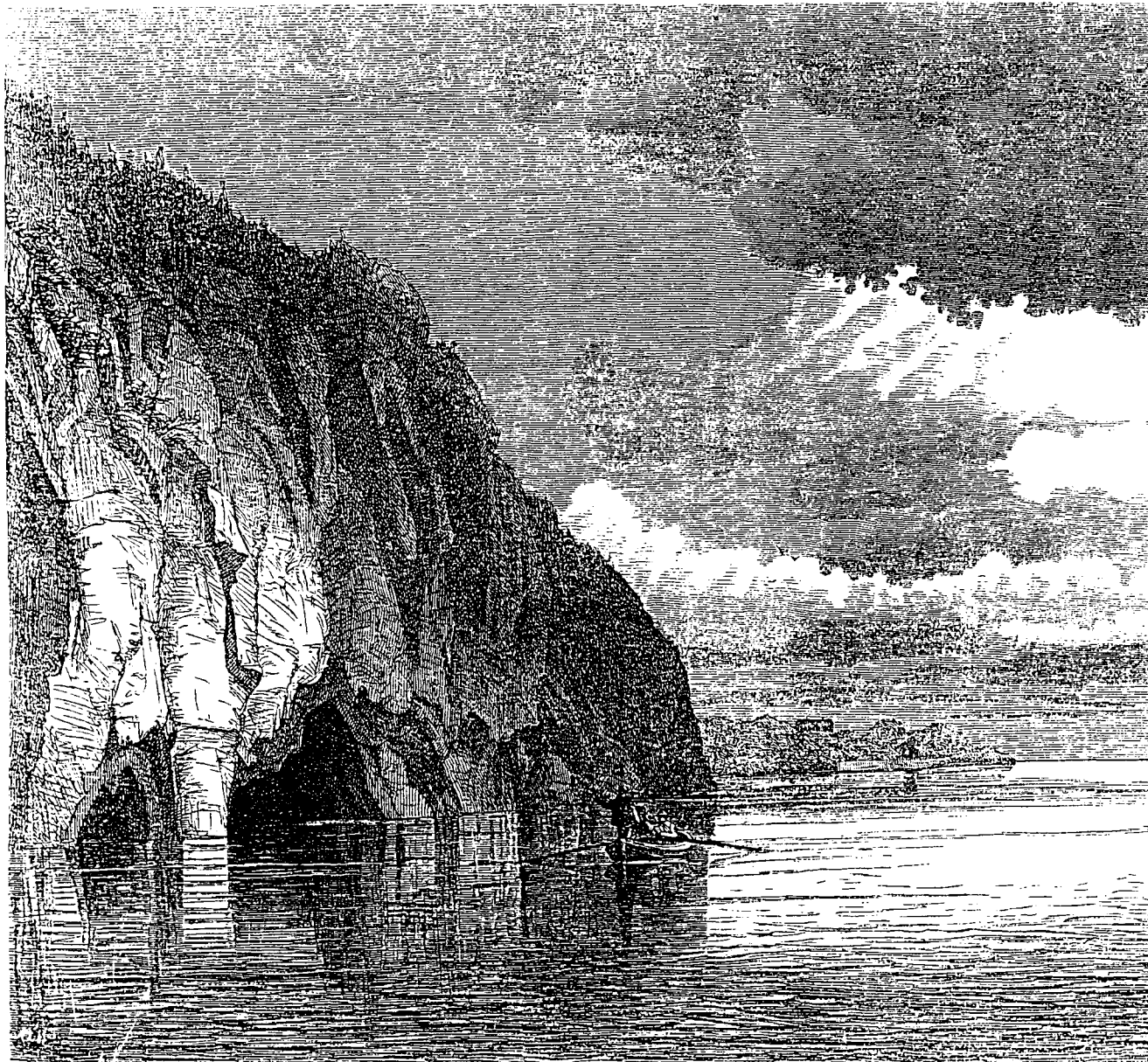

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

- INLEDNING	1
- OMMA	
- Omma i sägnerna.....	2-3
- Omma som gudinna	4-5
-TROLL	
- Klockaren som hade dåligt ölsinne.....	6
- Rödgavelsgubben som inte visste tiden.....	6
- Nyckeln till Ombergs inte.....	6-7
- Den mäktiga kyrkdörren i Rogslösa.....	7
- Stridsmännen i berget	7
- Östgötsk saga.....	8
- Saga eller folktro	8
- JÄTTAR	
- Persten	9
- Germunds stall	10
- Ragels kärr.....	10
- Torvan som blev Visingsö	10
- Bondepallen	10-11
- Förtrollade trädgårdar.....	11
- Påvel och Heda kyrka.....	11-12
- När Rödgavels port stod öppen.....	12-13
- Fiskaren som bultade på porten	13
- SÄGNER OM PLATSER PÅ OMBERG	
- Hälle källor.....	14
- Elva bokar	15
- Elvarum.....	16
- Oxbåset.....	16
- Fläskahålan	16
- Murgrönagången	17
- Barnskriket vid Bene Strete	17
- Rövare och bockar	17-18
- INTERVJU MED INGA SVENSSON.....	19
- SAMMANSTÄLLNING.....	20
- KÄLLFÖRTECKNING	21

INLEDNING

Omberg ruvar på många hemligheter. Vi, sex ungdomar på Datorteket i Mjölby, bestämde oss för att ta del utav dem. Följ med oss in i sägnernas värld, bland jättar, troll och den vackra drottning Omma. Vi lovar Er en spännande och rolig resa.

Omna i sägnerna

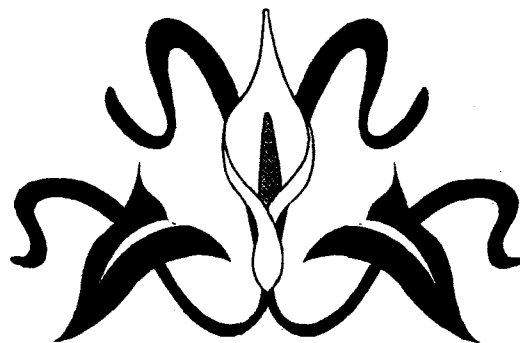
I sägnerna finns det många olika tolkningar om hur Omna verkligen såg ut, vissa antyder att hon var till hälften ulv och hälften människa. Andra säger däremot att hon var till hälften uv och hälften människa, vilken av dessa tolkningar som är sann kan nog ingen svara på i dag.

Hur som helst så anser de allra flesta att hon skall ha varit en mycket storvuxen och vacker kvinna, bosatt på Ombergs norra udde. Borgen som man kan se spår av än i dag skall ha varit otroligt stor och praktfull. En sägen säger att den väldigt utsmyckade porten på Rogslösa kyrka, härstammar från Drottning Omnas borg. Den skall där ha varit svinhusdörren och man kan fortfarande se bitmärken nere vid kanten efter svinen.

På grund av hennes otroliga skönhet hade hon många friare och kärleksproblem. En sägen berättar om jätten Rödgavel som var mycket betagen av Omna, han hade sett henne dansa på Stocklycke äng under tidiga sommarmorgnar. Omna däremot var inte alls lika intresserad av Rödgavel, trots detta lyckades han locka in henne till sin bergasal. Genom att skylla på att det var så varmt i salen och det behövdes vädras, lyckades Omna få Rödgavel att glänta på grottans väldiga port. Omna förvandlade sig då till dimma och försvann raskt ut mot Tåkern med kjolarna släpande efter sig längs Ålebäcken.

Rödgavel blev rasande och sprang ut och försökte jaga ifatt henne, men han gick ner sig i Dags mosse och dog.

Men vissa tror inte att han gick ner sig i mossen, utan att han fortfarande lever kvar inne i berget.

En annan sägen talar om Ringabergsbusen från Västergötland, som också var mycket förtjust i Omma.

En vinter när Vättern var täckt med is kom denna jätte ridande över sjön för att uppvakta Omma, som satt på berget ovanför Rödgavelsgrottan. För att kunna komma upp till henne, sporrade jätten sin häst för att hoppa uppför Rödgavelsbranten. Men hästen halkade på isen och med bakhoven slog hästen i bergväggen. (En del tycker sig kunna se ett avtryck av hästens bakhov där.) Hästen och jätten ramlade tillbaka på isen som sprack och båda drunknade. Sedan dess ska drottning Omma sitta på berget och gråta över sin förlorade friare. Hennes tårar rinner i Rödgavelsgrottan, det är därför det alltid droppar där inne. Nu har hon hunnit med att gråta så länge att Vätterns vatten består till en stor del utav hennes tårar. (Andra menar däremot att det ska vara en trolldrottningens tårar.)

Ej långt från Rödgavels grotta finner man drottning Ommas vävkammare, en serie grottor inne i berget. Vid hög sjö rusar vattnet ut och in med ett brusande läte. Det finns ett ordspråk som säger;
”När drottning Omma sitter i vävkammaren är det bäst att inte vara på sjön.”

En tolkning om Omma som en viss mor Staf (Stavagumman) född 1822 har, är att Omma skulle ha varit en hund. Det var en kung som var ute och reste och de sa att det första djur de mötte skulle bli kung. Då mötte de en hund som blev krönt till kung. Men hemmansägaren August Johansson i Västra djurledet född 1854, hade en helt annan uppfattning.

”De där att drottning Omma skulle vatt en hunn, de hade allt Stavagumman fått om bakfoten. De va en annan historia, de. De va en som di kallte kung Racka. Folket dyrkade en hunn som kung, å han ligger begravnen under en sten på Hjässan.”

Troligtvis hade August Johansson rätt i den punkten. På grund av vad alla sägnera säger oss, så är det minst troligt att hon var en hund.

En annan men mer skrämmande sägen är att Omma skulle ha spridit skräck bland lokalbefolkningen med sitt begär av barn och jungfruar, som hon rövade bort. Befolkningen som då tröttnat på Ommas bortrövanden lär då ha dödat henne och rivit ner hennes väldiga borg. Hela Omberg blev hennes gravhög.

Omma som gudinna

Mycket talar för att Omma egentligen ska vara en gudinna, Östgötarnas egen jordmoder bosatt på det mytomspunna Omberg. Där får hon växterna att grönska, de många olika träden att trivas, örter och orkidéer att växa i skogarna och på ängarna.

Att en gudomlig kraft ska vara bosatt på berget är inte svårt att förstå. Vandrar man på de olika stigarna, förbi de porlande bäckarna och dom grönskimrande bokskogarna så kan man känna kraften, bara man gör sig mottaglig för yttre och inre påverkningar från naturen, för det är där Ommakraften finns.

Omma som även kallas Amma eller Ama lär vara hustru eller syster till Ome. Ome är ett av flera namn på Odin vilket man kan läsa om i Snorres Edda. Där nämns det att Odin i det forna Asgård hade tolv namn och att det sjunde av dem är Ome.

Eftersom Omma lär vara hustru eller syster så kan man även skymta Odins kärlek till henne i skriften Sämunds Eddans "Havamal" då han räknar upp sina galderkunskafer.

I en gammal svartkonstbok kan man eventuellt skymta Omma. För visdom ska man skriva några magiska symboler och avsluta med namnen amma + åma.

Med all sannolikhet så är det namnet på Omma, men om åma är ett namn på Omma eller ett felskrivet åme är svårt att säga. Om det är ett felskrivet åme så kan det i sådana fall peka på att det är Odin som nämns.

Formeln var kanske till för att få kontakt med Omma och Odin, så att man kunde ta del av deras visdom i drömmarna.

Även i Hervararsagan kan man finna bevis för Ommas existens.

Eftersom det hela egentligen rör sig om gudomliga krafter, så kan en annan tolkning vara att Omma ska vara den kvinnliga sidan av Odin. För i den andliga världen finns inte män eller kvinnor i fast form utan energikrafter som är manliga och kvinnliga.

Om det fanns någon typ av Ommakult vid berget är svårt att säga, eftersom det inte finns något speciellt dokumenterat. Men på grund av alla källor om hennes existens och att hon ska vara i samklang med Odin, då kan tanken finnas att Omma kunde vara relativt stor vid berget. Så man bör nog inte avfärda tanken om en Ommakults existens.

TROLL

Klockaren som hade dåligt ölsinne

En trollkärning ville ha sina ungar kristligt döpta. De skulle få evigt liv då trodde hon. Ett troll blir ju eljest inte mer än ett par tusen år? Nåja, prästen i Västra Tollstad var inte ovillig att göra kärningen den tjänsten, men för säkerhets skull tog han klockaren med sig. Efter dopakten ställde trollen till med dopfest, och såväl klockaren som prästen söp sig fulla på trollens goda öl. Klockaren, en stor stark karl, hade dåligt ölsinne. Han fick tag i trollens gamla släktklubba och började slå omkring sig. Snart låg alla trollen döda och prästen och klockaren satte sig i båten för att ro hemåt. Då sade prästen:

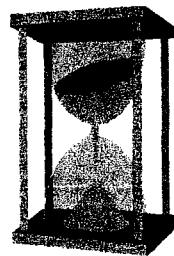
- Du har glömt någon. Jag hör någon skrika därinne. Klockaren gick in igen och fick se en gammal trollkärning, själva stammodern.
 - Sju ekskogor har jag sett växa upp och ruttna ner, men aldrig har jag varit med om ett sådant elände, jämrade hon sig.
 - Är du så gammal kärning, sade klockaren, så är det tid att du dör.
- Så slog han ihjäl kärningen också. Sedan dess har det inte visat sig några troll i Rödgavel, sägs det.

Rödgavelsgubben som inte visste tiden

En gång var Rödgavelstrollet ridande på väg till ett bröllop. Mitt i natten passerade han Vadstena, där han ropade:

- Väktare vad lider tiden?
- Klockan är tolv slagen, svarade nattvakten.
- Tack ska du ha, då hinner jag fram innan det blir dager. Jag tappade en hästsko där borta. Den kan du ta för besväret.

Nattvakten letade reda på hästskon och blev glatt överraskad, när han fann att den var av rent guld.

Nyckeln till Ombergs inre

En sägen berättar om en flicka från Oxtorpet i Drothem socken. Hon rövades bort av trollen i Ramuderberget. Deras mening var att gifta bort henne med ett troll på Omberg. När Ombergs trollen hämtade henne och skulle fara hem genom luften, hade prästen samlat krigsfolk vid kyrkan, som sköt på trollen. De

blev så rädda att de tappade flickan, och vad värre var, de tappade också nyckeln till Omberg i kvarndammen vid kyrkan i Söderköping.

Den märkliga kyrkdörren i Rogslösa

I Rödgavelsgrottan bodde det många troll. En dag skulle de ha en bröllopsfest och de bjöd alla troll i trakten, men Västgötatrollen blev inte bjudna. De blev fruktansvärt arga.

Över sjön (Vättern) begav de sig till Rogslösa kyrka, där de stal vigvatten. Det stänkte de på alla bröllopgästerna och på värdfolket. Då förvändes synen på Ombergstrollen och deras inbjudna, och de började förgöra varandra. Under tiden åt Västgötatrollen upp den goda bröllopsmaten. Mitt under det att trollen var sysselsatta med sina inbördes besvär kom det vanligt folk från Rogslösa, för att se vad som var å färde. Då de upptäckte tumultet passade de på att sjåla trollens fina svinhusdörr och satte in den i Rogslösa kyrka.

Några av sägnerna kring Rödgavel berättar bland annat hur stora stenblock avslungats i hätskhet mot Heda kyrka från just Rödgavelsgrottan. Byggnaden irriterade trollen, som därför ville förstöra den.

Det berättas också hur trollen i Rödgavel, styrkta på mossevin eller vigvatten, fallit i sådant raseri att de började mörda varandra i en batalj som gjorde att alla fick sätta livet till, alla utom en liten trollpacka som gömt sig bakom en ugn. Hon lär sedan tystnaden åter lägrade sig ha yttrat att "hon levat i Rödgavel under den långa tiden av sju ekskogars uppväxande och förfall utan att ha övervarigt ett sådant oväsande".

Stridsmännen i berget

Dä va en trollkärning i Rödgavelsbärga. Ho hade en hopper krigare som låg och sov där och di skulle sova te kriget bröt ut och då väckte ho opp dem och då var di färdia mä skjutvapen och sånt där. Jo, då rätt som kärnga inget visste om så feck ho höra ett bullrande och väsen och hon geck då ur grotta och sade:

- Jag har bott här medan sju ekskogar har vuxit opp och sju ekskogar har ruttnat ner men aldrig har jag hört dess make förr. Men det ska jag försöka göra slut på sa kärnga och ner förståss i se hola - i sina kammare, där ho bodde - och sen så väckte ho opp sina trollgubba, sett regemente där nere och då förståss, di vaknade opp och di rusade ut och di gjorde slut på kriget.

Di kallt'na visst för den stora OMMA.

Östgötsk saga

Det var ett troll, som bodde i Rödgavel, å så va det ett troll i ett berg ve Söderköping, de minns ja inte va de hette. Å så skulle de bli bröllop, brua va från Rögavel, å brugummen va från de där berget ve Söderköping. Då tyckte folket, att de kunne vara bra te få slut på trolla i Rögavel. Å då to klockarn i Strå å gick dit mä dopevattnet. Han hadde vatt på ett barnedop. Å då när di gick förbi mä en ölekättel, så to han å slo i dopevattnet. Å sen när trolla hadde drucket, så vart di så dana, så di rök ihop å slo ihjäl varandra allihop. Utom ett, å de var en gammal käring, som hadde gömt sig i bakeungen. Men då skulle klockarn si ätter, om allihop va ihjälslagna, å då hitta han kärnga.

- Va i alla tider, ligger i där, sa han.

- Jaa, de gör ja, sa ho.

- Å ja har bott här i Rögavel, mens sju ekeskogar har vuxet opp å rottnet ner, sa ho, men allri har ja vatt mä om ett sånt liv.

- Ja har I levt så länge, sa klockarn, så kan I allt va teress å dö, sa han, å så to han å sköt ihjäl'na.

Berättas av "Väva-Tilda"

Saga eller folktro

En dag låg skogsarbetarna och sov middag. Då kom en trollpacka och fick se dem. De voro olika långa.

- En stakoter å en långer, sa' hon och så drog hon i dem jämnt i ena änden, men hur hon drog var de ojämna i andra änden.

- Ja ska 'la ta öxapecka å hugga dom jämna, sa hon. Just som hon yttrade detta vaknade en av karlarna, och han fick höra, vad hon sade. Han väckte sina kamrater, och de voro ej sena at t ta till fötterna.

JÄTTARNA

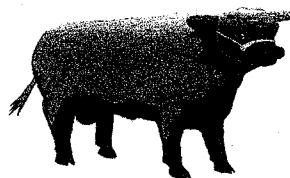
Berättelserna om jättarna och deras förehavanden förekommer i många variationer. Mycket känns igen från andra håll. Vid kristendomens införande tycks jättarna haft full sysselsättning med att kasta sten på de nya kyrkorna. Så gott som varje socken i grannskapet har kunnat uppvisa något stenblock, kastat från Omberg av någon arg jätte.

Persten

Största stenblocket kom dinglande ända från Västergötland och har fått sitt namn av jätten som kastade det. Om motivet för detta jättekast finns en aggressiv och en fredlig variant. Den första var ilska på Heda kyrka, den andra att jätten Per ville hjälpa munkarna, som byggde Alvastra kloster. Munkarna led brist på material. Per valde ut det största stenblock han kunde finna i Tiveden och slängde över. Som vanligt nådde inte stenen ända fram, därför ligger den idag kvar där den hamnade, utmed sjövägen, till glädje för dagens turister men knappast för munkarna som byggde klostret.

Germunds stall

Det berättas om ett kärr, norr om Elvarum, som kallas Germunds stall. Där brukade djur fastna och folket omkring skyllde på jätten Germund som drog ner kreaturen i djupet. Senare kom det fram att det fanns en rövare som hade sitt tillhåll på en ö i kärret, varvid han tog alla djur som fastnade i kärret. Han rövade även nere på slätten.

Enligt en annan version skulle en jägare och upplysningsman haft sitt stall där. Han rensade Omberg från rövare, sades det.

Ragels kärr

En annan jätte på Omberg som också fått ett kärr uppkallt efter sig var Ragel. Det finns också en plats på Ombergskartan som kallas Ragels brunn, där det en gång skulle ha funnits en bebyggd odling. Enligt sägnerna skall även denne jätte ha varit mycket förtjust i drottning Omma. Han skall också ha haft kontroverser med en jätte från Visingsö, som hette Vising.

Torvan som blev Visingsö

När Visingsö byggdes gick det till så här. Det var en jätte och hans fru, som skulle gå över Vättern till Omberg.

- Det är för brett att kliva över, sa jättekvinnan. Du får lov att ta ett spadtag och häva i pölen. Jätten tog ett spadtag på Ombo Öjer på Västgötasidan, och där syns märket än idag. Där han släppte ut jorden blev det en fläck, som kallas Visingsö. På den klev de över till Gränna, och därifrån gick de till sjöfrua i Omberg.

I södra Vätterbygden berättas en något annorlunda variant av den här sägnen. Där är det jätten Vist från Vista kulle, som är huvudpersonen. Han står numera staty nere vid Huskvarna med Visingsö i sin famn och tittar ut över Vättern.

Bondepallen (Peter pall)

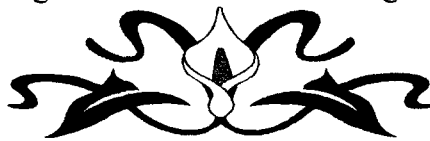
Det finns en sägen som handlar om en bonde, Peter, och hans fru. Denna fru var inget vanligt fruntimmer utan hon var argsint och manhaftig¹. Vilket fall som helst så hade Peter sina oxar på bete på Omberg. När hösten kom behövde han sina oxar till sysslorna där hemma, men när han efter 2 dagar varit ute och letat efter oxarna utan resultat sade hustrun:

‘Nu får det vara slut med det här drivandet på Omberg. Laga nu så du får tag på oxarna, annars ska jag visa dej vem du är gift med’.

¹ karlaktig; beslutsam, kavat

När kvällen kom och bonden inte heller denna dag sett till sina oxar, vågade han inte gå hem. Trött och ledsen gick han ner till Vätterstranden mitt för den plats, som sedan fick namnet bondepallen. Han klättrade upp på en stenpelare och satte sig för att begrunda sitt öde. Han fann inget bättre än att störta sig i vattnet.

Förtrollade trädgårdar

Många har enligt befolkningen blivit bergstagna eller lockats vilse av skogsnuvan eller skogsfrun som hon även kallas. Somliga har varit inne i förtrollade trädgårdar, där de sett många underbara saker och ting. Har man riktig tur kan man få syn på skogsnuvan. Hon sägs vara mycket vacker framtill och prydd med blommor, men baktill är hon som en ihålig stubbe. Genom sitt skratt förvillar hon vandraren. De som hon lyckats förvilla har blivit sjuka eller bergstagna. För att häva denna förtrollning måste man föra en eldbrand mellan skjortan och kroppen.

Men allra farligast är att bli lockad in i Ombergs förtrollade trädgårdar. En gång hade jättarna kalas i Rödgavel, och det påstås att klockaren och kyrkoheden hedrade tillställningen med sin närvaro. Längre dröjde det emellertid ej, förrän jättarna under rusets inverkan råkade i ett animerat gräl, som slutade med vilt slagsmål. En trollkarl, som satt utanför på en sten lär ha yttrat: ”Jag har levt under det att sju ekskogar växt upp och sju rutnat ned, men sånt oväsen har jag aldrig hört förr”.

Påvel och Heda kyrka

En bonde som övergått till kristna läran ville bygga en kyrka i Heda.

-Den kan jag bygga åt dej, sade jätten i Rödgavel. Om jag får god lön?

-Vad vill du ha? frågade bonden.

- Dej själv, svarade jätten.

- Det ska du få, sa bonden, under förutsättning att kyrkan blir färdig på utsatt tid.

Bonden bestämde en tid, som var så knapp tilltagen, att han kunde känna sig säker. Men han hade underskattat jättens krafter. Han släpade upp det en stenblocket efter det andra nerifrån Rödgavel. Med ängslan såg bonden att bygget skulle bli färdigt inom utsatt tid. Det blev bondens piga som räddade honom. Hon

hade varit uppe på berget och mjölkat en ko, som gick på bete. Hon råkade då få höra jättens hustru säga till sin son:

- Imorgon kommer Påvel hem med kristet blod.

På så sätt fick bonden reda på jättens namn och därmed makt över honom. Glad i hågen gick han upp för att bese byggnadsverket, där jätten nu höll på med sista pelaren. Påvel, Påvel, du sätter pelaren sned, ropade bonden. Då störtade jätten till marken och dog. Pelaren blev kvar i sin sneda ställning och har rättats till först i senare tid.

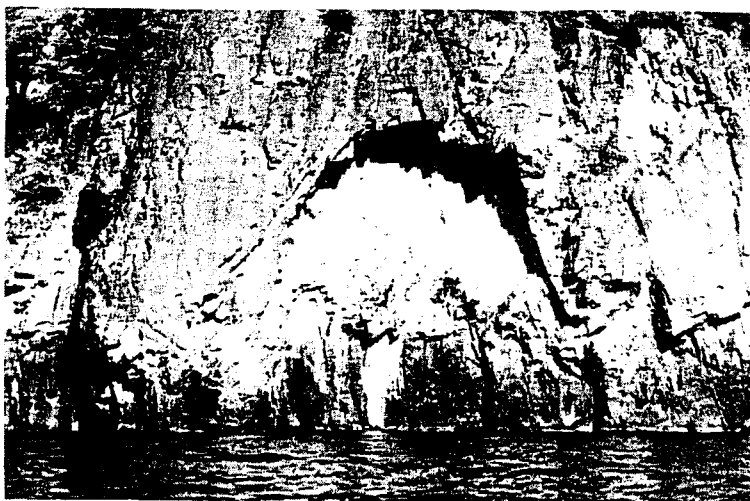
De andra Ombergsjättarna blev mycket förbittrade på Heda kyrka efter detta. Än värre blev det sedan en slug präst lurat till sig en av jättarnas silverskatt, smält denna och tillverkat kyrkkärl. Jättarna kom överens om att hämnas och hämta tillbaka sitt silver. Vid självaste julottan skulle de slå till. Men folket i Heda hade blivit varnade och ställt ut fat med nattvardsvin runt kyrkan. Detta kunde jättarna inte motstå. De drack sig redlöst berusade började slåss och förgöra varandra. Julottebesökarna passade då på tillfället och såg till att alla jättarna fick huvudena avhuggna. En av jättarnas kvinnor hörde skränet och oväsendet ända uppe på berget och sade:

- Sju ekskogars tid har jag levat, men aldrig har jag hört något värre.

Detta med sju ekskogar kommer igen i många av sägnerna från Omberg, inte bara om jättar utan också om troll.

När Rödgavels port stod öppen

Det ovala märket i Rödgavelsstupet, som skulle ha uppkommit genom en jättehästs hov kallas för Rödgavels port. Den anses vara inkörsporten till Bergakungens palats. Här innanför hade jätterna sina guldkimrande salar och förtrollade trädgårdar. Genom denna port åkte de ut med sina fyrspann och besökte släkt och vänner i Västergötland. Många anser att jätten Rödgavel fortfarande håller till här innanför. Men det är osäkert om det var jättar eller troll som härskade i berget, det finns många olika versioner.

Rödgavels port.

I dialekt- och folkminnesarkivets samlingar finns en fantastisk berättelse från mitten av artonhundratalet. Några karlar från Hästholmen hade varit på dansgille hos Ekströms i Elvarum. När de rodde hem utmed berget på morgonen, fick en av dem se att Rödgavels port stod på glänt.

- Rödgavel! ropade han övermodigt.

Det skulle han inte ha gjort. Det började knaka i berget, som när en tung port skjuts upp, och det blev ett förskräckligt skrikande och oväsen där inne. Männen blev dödsförskräckta. Han som ropade vågade vända sig om ett ögonblick och berättar:

- Jag kunde inte se något av berget, utan såg bara en stor kappa av grått vadmal², som flaxade för vinden för nu började det också blåsa upp. Kamraterna såg jag inte till. De var så rädda att de krupit under tofterna³, och själv var jag inte stort bättre. Jag bad dem för Guds skull börja ro, så vi kunde hinna hem till Hästholmen, innan Rödgavel hann ifatt oss. Vi rodde så skummet yrde kring oss och tordes inte se upp, för då hade vi blivit så rädda att vi inte hade kunnat ro. Vi bara rodde och tordes inte öppna ögonen förrän båten flög upp på stranden vid fiskar-Johans stuga....

Fiskaren som bultade på porten

Att röra vid Rödgavels port det kan ha sina risker, det fick den fiskare erfara som en gång bultade med en åra mot porten. En dånande röst svarade då i berget:

Uppmät inte mina väggar
Ty då ska jag sköta dina läggar
så att sol och måne skall
skina dem igenom

² ett grovt ylletyg, förr vanligt i lantbefolkningens kläder

³ sittbräde i en rodd- eller segelbåt

SÄGNER OM PLATSER PÅ OMBERG

Hälle Källor

En gång för länge sedan bodde det en man på Omberg som hette Häll. En dag kom han hem från en resa, då var det någon som viskade i hans öra att hans fru hade varit otrogen. Han blev vild och galen av svartsjuka och hotade henne till livet, om hon inte erkände. Hon bedyrade sin oskuld. När de efter en tid skulle rida till Borghamn och kom till en enslig plats, fodrade han åter att hon skulle erkänna. När hon inte gjorde det tog han sitt svärd och slog ihjäl henne. Innan hon dog förklarade hon att som bevis för sin oskuld skulle det rinna upp tre källor på platsen. Detta skedde och de har sedan dess kallats för Hälle källor.

August Johansson i Västra Djurledet (1911) berättar en annan version som lyder:

”Hälle var en gård här på berget. Å ena sönda skulle Jons döttrar i Hälle gå te körka. De va Tollsta körka. Å då vart di mördade utå sin bror. Å sen rann de upp tre styckna källor där på plassen. Men di brukte komma te körka var sönda, så prästen han vänta på dom. Men te slut to han upp te ingång:- Jons döttre i Hälle söver allt för länge.”

Stavagumman berättar:

”De va tre fröknar ifrå Stocklycke, å de skulle gå te Väversunna körka. Å då vart de mördade här ve Hälle källor. Å sen rann de opp en källa.”

Tage Fredriksson i Broby berättar:

”Innan Hjässan och Hjässatorget blev samlingsplatser, hade folket samlats vid Hälle källor så långt tillbaka i tiden att jag aldrig har hört talas om när de började där. Vid Hälle källor skulle alla dricka vatten. Klarare vatten finns inte, det kan jag intyga. Men ingen drack utan att offra något.”

Hälle källor kallades även Heliga källor, hit vallfärdade folket på midsommaraftonen för att offra och dricka av det helande källvattnet.

Idag är Hälle källor bara en rörsatt brunn.

Elva Bokar

Elva bokar var en ståtlig bok med elva stammar som växte i cirkel från en enda rot. Från början var det tolv stammar och den kallades även Apostlaboken. Men så tyckte en bonde på 1600-talet att Judas inte skulle få vara med och högg ned en stam. Det skulle han inte ha gjort för strax efter insjuknade han och dog.

Carl von Linné berättar om elva bokar när han var på Omberg 1741:

”Norr ifrån kullen (Hjässan) ett tämligen stycke besågom vi äpostlaträdets, som var en stor bök med elva stammar, som uppgingo från roten, tvivelsutan⁴ uppvuxna av ävenså många nötter, fast stammarna voro nedantill något hopvuxne. Av dessa ellova var en mittuti förtorkad. Man såg intet tecken efter den tolfte; vet jag ej alltså om sagen är sann, att en bonde borthuggit den tolfte stammen föregivandes att Kristus ej hade mer än elva apostlar sedan Judas sig upphängt.”

Den som söker efter ”jätteboken” idag gör det förgäves. Boken blir inte mer än 150 år, även om det finns 400-åriga undantag. Elva bokar måste ha varit ett sådant.

År 1845 fanns det fortfarande sex stammar kvar, som bildade ett stort rum där tio till tolv personer kunde få plats. 1864 var den till största delen förtorkad och 1891 var den helt borta.

Ett antal namn lär ha varit inristade i barken på ”Elva bokar” bl a Karl XI och Karl XII.

Egendomligt nog kan man även idag se elva bokar, men dessa växer inte från samma rot och dessutom är de planterade på Hjässatorget. Där har man planterat tolv bokar, men ett lär inte ha tagit sig.

Man bör kanske också nämna ett annat uppmärksammat bokpar, Adam och Eva. Det var två sammanvuxna bokstammar med en diameter på omkring två meter. Vintern 1889 blåste dock jätteträdet omkull i en storm och lämnade, trots ihålig stam, 20 kbm ved efter sig.

⁴ utan tvivel

Elvarum

Enligt sagorna lär det ha leget ett slott med elva rum på Omberg. Med fantasins hjälp kan man tänka sig att det var älvorna som bodde här.

På "riktigt" var Elvarum för inte så länge sedan en bebyggd gård där kronojägarna bodde. Elvarum lär under den tiden (mitten av 1800-talet) ha varit känt för sin stora och bärrika körsbärsträdgård. Man ordnade då speciella körsbärsdagar, en i juli och två i augusti, en slags skördefest. Då vankades körsbär och brännvin, man dansade och hade roligt.

Oxbåset

Den vanligast förekommande legenden om Oxbåset är att den har fått sitt namn av att västgötar störtade ner stulna betesdjur, slaktade och styckade dem och sedan förde hem köttet till Västergötland.

En äldre legend berättar att jättarna här hade stall för sina djur.

Enklaste förklaringen är kanske att det här ledde ner en stig till vattnet och att detta var ett av de få ställen där betesdjuren kunde ta sig ner till Vättern för att dricka.

Fläskahålan

Djupast av Ombergs grottor är Fläskahålet. Den kan ha fått sitt namn av att bönderna gömde sitt fläsk här under Sigismundkrigen. Men även andra dyrbarheter har funnits och kan fortfarande finnas här, t ex. klosterskatten? Från grottans inre går en smal, mörk gång till höger. Enligt en reseskiss av Teodor (Isidor Kellberg) 1893, hade en del personer undersökt den här gången och trängt in till ett djup av 30 famnar (54 m). Där hade de funnit en vägg som stängde gången, men högst uppe hade de hittat ett litet hål, som de krupit upp i och inkommit i höga, breda valvgångar med släta granitgolv. På dessa valvgångar hade de inte funnit något slut, när de tvingades vända på grund av den dåliga luften.

Vid en undersökning sommaren 1975 undersöktes denna gång mycket noga med hjälp av strålkastare. Några skatter hittades inte. Det lilla hålet, som Teodor talat om, kunde inte heller återfinnas. Men visst kan det finnas där. För den som är djärv nog och har tålamod och intresse bör det fortfarande finnas möjlighet att tränga in i Bergakungens salar.

Murgrönagången

Detta är en spricka tvärs över berget som enligt Axel Johansson har uppkommit genom en jordbävning. I denna gång planterade munkarna murgröna, därav namnet Murgrönagången. Den sträckte sig från grusgropen vid Alvastra och mynnade troligen ut i Fläskahålan. Axel Johansson sa att han i sin barndom hade varit inne ett tiotal meter i gången. Då hade han gått in i från Alvastrahållet. Från Fläskahålan hade en liten pojke trängt in med en lina om livet, så långt denna räckte.

Enligt Johansson är denna gång numera helt igenrasad, han påstår också att under den igenrasade gången ligger klostershatten. Klostershatten är en del av de dyrbarheter som munkarna lär ha gömt undan för Gustav Vasa. Visst var då Murgrönagången ett perfekt gömnställe.

Barnskriket vid Bene strete

Ovanför Södra djurledet finns en plats som kallas Bene strete, därför att det stretar så i benen när man går upp där. Hästholmsbon Anders Värme berättar i en uppteckning från 1878 hur han en gång hörde skrik vid denna plats som verkade komma från ett barn i nöd. När han skyndade till platsen varifrån han tyckte ljudet kommit, hördes skriket från ett annat håll. Detta upprepades gång på gång. När Värme till slut höll på att lockas ut på Surmossen, förstod han vad det var frågan om. Här gällde det att stå emot Ombergs hemliga makter, som var ute efter honom. Han erindrade sig botemedlet, som de gamla lärt honom, att vända ett klädesplagg ut och in. Och mycket riktigt, sedan han vänt på sin väst, upphörde skriket och allt blev lugnt.

Rövare och bockar

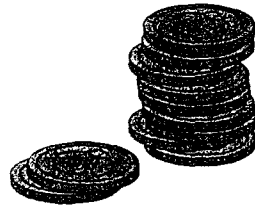
Liksom många andra otillgängliga ställen har Omberg varit tillhåll för rövare. Namnet Grisabackarna vid riksväg 50 är t ex en påminnelse om detta. Här låg Grisaligan i bakhåll när bönderna var på väg med sina grishalvor till staden.

När Karlsborgs fästning byggdes togs stenen från kalkstensbrottet vid Borghamm. För att få stenen billigt bruten höll kronan en fångkoloni på platsen. Fångarna kallades av befolkningen för bockar. En påminnelse härom är Bockakyrkogården.

lönande näringsfång, eftersom kronan betalade en viss summa för varje återförd fånge. Även fångarna själva kunde utnyttja detta:

- Om jag rymmer imorgon. Hur mycket får jag av prissumman, om du får fånga in mej?

Detta budet kunde ibland bli svårt att motstå för fattiga ortsbor, som fångarna kom i beröring med.

Signaturen Quivis (Elis Åström) skriver i en tidningsartikel om en gammal Rogslösabo, vars mormor berättat, om hur en bock mitt i natten kom inklivande genom ett fönster i en gård en halv mil från Borghamn. Vid fönstret stod en säng, där ett par barn låg och sov. Bocken klev ljudlöst över sängen och väckte honom:

- Nu kommer jag, sade han. Nu ska du följa med mig till Borghamn. Husfadern var glad över att få sina sex skilling av belöningen, så mitt i natten stegade han iväg till Borghamn med sitt fynd.

När kronarbetskåren upphörde på 1870-talet blev det slut på rövarbanden i Omberg och betydligt lugnare i trakten.

Bockakyrkogården vid Borghamn.

INTERVJU MED INGA SVENSSON

Vem vet någonting om Ombergs sägner egentligen? Vi hade inga idéer, men så såg vi på ett gammalt tv-program, Omberg - sagornas berg, där det var en äldre dam som berättade många spännande berättelser om Omberg och dess väsen. Hon heter Inga Svensson och då fick vi en idé att henne skulle vi kanske intervjua. Vi tog reda på hennes telefonnummer och Marie ringde och avtalade en tid. De bestämdes att Anders, Helena och Marie skulle åka och besöka Inga den 1 februari klockan 13.00.

Inga bor i Jägarstugan vid foten av Omberg sedan 1959 då hon och hennes man flyttade hit från Blekinge. Hon bor i det s.k Södra Djurledet, namnet är från den tid då Omberg var inhägnat som den stora Djurgården.

Vi åkte till Inga med stora förväntningar om att få höra många spännande berättelser. Tyvärr berättade hon mycket av det vi redan visste, men trots allt var det trevligt att få träffa henne.

Omberg kallas oftast för Dimmornas berg, men Inga tycker även att man bör kalla det för De starka kvinnornas berg. Varför, jo här har många viljestarka kvinnor levt. Både Ulfhild (kung Sverkers maka) och Heliga Birgitta har anknytning till Alvastra kloster. Det lär ha varit Ulfhild som fick munkarna att komma hit och bygga Alvastra kloster. Detta gjorde hon på grund av att hon varit så ond, hon mördade flera av sina män, och ville sona sina brott för att komma till himmelen. Sedan fanns här också författaren Ellen Key som byggt sitt hus vid Strand. Självklart har vi den mystiska och mytomspunna Drottning Omma, Ombergs egen drottning.

En del som vandrat på berget har gått vilse eller blivit bergtagna som det också kallas. Inga har själv upplevt detta bl a så var hon ute och gick i bokskogen. Trots att hon gått där många gånger förr upplevde hon att hon kom tillbaka till samma ställe flera gånger. Hon berättar också om den gången då hon var precis nyinflyttad och var ute och gick där det var mycket snårigt och risigt. När hon någon dag senare talade med en äldre kvinnlig granne berättade hon att där skulle man absolut inte gå, varför fick Inga aldrig reda på.

Ingas teori om hur olika väsen har uppkommit är att det ofta åmmar⁵ om Omberg, då bildas det tjocka dimmor. I dessa dimmor och med fantasins hjälp är det väldigt lätt att se saker.

Till sist vill vi rikta ett stort **TACK** till Inga för att hon ställde upp med intervjun.

⁵ ångar

SAMMANSTÄLLNING

Fastän vi bor så nära Omberg så vet vi så lite om berget. Därför tyckte vi att det skulle vara intressant att fördjupa oss i bergets hemligheter.

Vi har åkt till Vadstena och Ödeshög för att samla in material. Det fanns ganska mycket böcker om Omberg, men mycket var lika.

Genom att intervjua Inga Svensson och besöka Länsmuséets klipparkiv i Linköping fick vi tag på intressanta fakta.

Arbetet har varit spännande och intressant. Vi tycker att det är viktigt att bevara de här gamla sägnerna och myterna. Resultatet blev en lättöverskådlig sammanfattning.

Till sist vill vi också nämna att man senast såg Omma var i början av 1980. Det var en grupp personer som var ute och rodde en dimmig dag. När de passerade Älvarumsviken såg de Omma simma i vattnet. De försökte komma nära henne, men hon simmade längre och längre bort och till sist försvann hon. Så har du riktig tur kan du få se henne på Omberg!

Detta berättade Inga Svensson för oss när vi var och intervjuade henne.

KÄLLFÖRTECKNING

Artiklar & Tidskrifter

- Bland jättar och troll på Omberg, Länstidningen Östergötland 1991-07
 - En sägen från Omberg - Bondepallen, ÖC 26/1-46
 - Correns fritidsnummer, 25/5-71
 - Broschyr - Omberg, Assi Domän © 1994
 - Gimle - nr. 21 våren 1993

Böcker

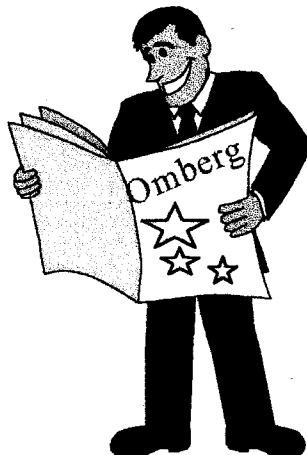
- Sällsamheter kring Vättern, Lennart Jörälv © 1986
- I Rökstenens bygd, Ödeshögs kulturnämnd © 1976
- Omberg i sägen och verklighet, Paul Karlsson © 1984
- Omberg - Den blommande arken, Birgitta Pettersson & Bengt Samuelsson © 1994
 - Östgötska folkminnen, Sven Rothman © 1941
 - Snorres Edda © 1983
 - Sämunds Eddan, översatt av Erik Brate © 1913
 - Isländska mytsagor, Lars Lönnroth © 1995
 - Östergötland, Arthur Nordén © 1923

Film

- Omberg - sagornas berg

Muntlig information

- Inga Svensson, 1/2-95
- Mikael Gejel

Hejsan!

Vi vill tacka Er för ert vänliga bemötande och den hjälp vi fick när vi besökte Er. Som vi lovade då översänder vi ett exemplar av den färdiga rapporten.

Med vänliga hälsningar

Datorteket i Mjölby

Henrik Adelsköld

Marie Freij

Mikael Hedlund

Karolina Karlsson

Anders Lantz

Helena Södergren

